

İBN BATTÛTA’NIN TÜRKİYE NOTLARINDA BAHSİ GEÇEN BİTKİLER HAKKINDA

ABOUT THE PLANTS THAT WERE MENTIONED IN IBN BATTUTA’S TURKEY
RECORDS

Hüseyin DOĞAN

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarihi Anabilim Dalı

ORCID ID: 0000-0003-4290-5062

ÖZET

Ortaçağın en meşhur Müslüman seyyahlarından biri olan İbn Battûta (ö. 1368-69), 1332 yılında beşinci kez hac yaptıktan sonra Hindistan’a gitmek üzere harekete geçtiyse de Kızıldeniz’de yakalandığı fırtına yüzünden yolculuk güzergahında değişik yaptı. Planlanan yeni seyahat rotası onu Lazkiye limanından bir Ceneviz gemisiyle Türkiye’ye getirdi. Alanya’da karaya çıkan İbn Battûta, Anadolu yolculuğu sırasında Isparta, Eğirdir, Denizli, Tavas, Muğla, Milas ve Barçın’a ulaştı. Seyahatnâmesine göre buradan Konya ve Erzurum’a gitti. Kayseri’yi gördü. Birgi’ye geldi ve buradan da Ayasulug, İzmir, Manisa, Bursa ve İznik’e gitti. Sakarya vadisini kat ederek Geyve, Göynük, Bolu ve Kastamonu’ya uğradı. En son Sinop’a gitti ve buradan bir gemi ile Kırım’a gitmek üzere hareket ederek Türkiye seyahatini tamamladı. O, Türkiye seyahatine başladığında yirmili yaşlarının sonundaydı.

İbn Battûta’nın donanımı, seyahatleri ile artan görgüsü, diplomatik görevleri ve çeşitli ülkelerde yaptığı kadılık mesleği şüphesiz onun bakış açısını, değerlendirmelerini ve üslubunu doğrudan etkilemişti. Battûta kimimi zaman derviş gibi giyinip davranmış, kimi zamansa dünyadan el çekip zâhid gibi yaşamıştı. Maceraları kadar üslubunun da renkli olduğu şüphesizdir. *Er-Rihle*, Ortaçağ Türkiye tarihi çalışmalarının temel kaynakları arasındadır. Her ne kadar Anadolu hakkında daha önceden çeşitli seyahat kayıtları varsa da İbn Battûta’nınki daha kapsamlı ve ayrıntılıdır. Araştırmacılar Anadolu’nun siyasi, sosyal, ekonomi ve müessesesi tarihi gibi pek çok değişik alanda yaptıkları çalışmalarda *er-Rihle*’den kaynak olarak faydalanmışlardır.

Biz bu çalışmada İbn Battûta’nın eserindeki Türkiye anlatısında yer verdiği bitkilere odaklandık. Acaba İbn Battûta’nın kaydettiği bitkiler ortaçağ Anadolu’sunda hangi kullanım alanlarına sahipti? Bu sorunun cevabını Ortaçağ Anadolu’sunda Türkçe kaleme alınan, tercüme edilen veya derlenen eserlerde aradık.

İbn Battûta, doğa tasvirleri sırasında genel ifadelerle bitkileri andığı gibi bazen de çeşitli tanımlamalar yaparken bir ad kaydetmeden bitki alanlarından bahseder. Tarla, bağ-bahçe, bostan gibi... Önün isimlerini andığı bitkiler genellikle yenilebilir olanlardır. Bir çok şehri meyvelerinin güzelliği sebebiyle över. Eserde adı geçen meyveler arasında üzüm, incir, nar, kayısı, şeftali, elma, erik, limon, ceviz ve kestane sayılabilir. Ayrıca safran, haşhaş, pirinç, pamuk, kamış, buğday ve arpa da eserde yer alan bitkiler arasındadır. Sebze ve baharatlardan da çeşitli vesileler ile bahsedilir. Bitkilerin kullanım alanlarına dair de bazı bilgiler vardır.

Örneğin gülsuyu dökmek, güzel kokmak için hamamda kullanıldığı gibi ev sahibinin misafirini üst seviyede ağırlama uğraşının da bir göstergesidir.

Er-rihle'de bahsi geçen bitkilerin Ortaçağ Anadolu'sunda geniş bir kullanım alanı mevcuttur. Bahsi geçen bitkilerin birçoğu iktisadi bakımdan kıymetlidir. Yaygın olarak insan ve hayvanlar için gıda ve sağlık amacıyla onlara başvurulmuştur. Kişisel bakım ürünlerinin hammaddesi oldukları gibi tâbirnâme ve dîvânlarda sembol değerlerinden de faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Battûta, seyahatname, ortaçağ, bitki tarihi.

ABSTRACT

Ibn Battuta (d. 1368-69), one of the most famous Muslim travellers of Medieval Ages, decided to move to India after his fifth pilgrimage in 1332. However, a storm made him change his route. The new travelling route took him to Turkey in a Genoese Ship sailing from Latakia Port. He set foot on Alanya, then started his Anatolian journey. He visited Isparta, Egirdir, Denizli, Tavas, Mugla, Milas and Barcin. According to his Seyahatname, he travelled to Konya and Erzurum. He saw Kayseri, came to Birgi and then moved to Ayasulug, İzmir, Manisa Bursa and Iznik. He moved across Sakarya Valley and visited Geyve, Goynuk, Bolu and Kastamonu. Sinop was his last stop, then he embarked on a ship that was destined to Crimea, and Battuta finished his travelling in Turkey.

Battuta's knowledge, manners, experience in travelling, diplomatic missions he concluded and working as a judge in certain places affected his perspective, analysis and wording. *The Rihla* is among primary sources of the History of Turkey studies. There were other records of travels about Anatolia prior to *The Rihla*, but Battuta's records have a wide range and more details. Researchers used *The Rihla* as a source in political history, social history and economical history.

In this study, we focused on the plants of Turkey that Battuta mentioned in his work. What uses the plants he mention had in Medieval Anatolia? We looked for answers from Medieval Anatolian Turkish works that were written, collected or translated in the region.

Ibn Battuta sometimes briefly mention plants when describing the nature, and sometimes he mentions farms, vegetable plants and gardens without giving any name of such plants. Most of the plants he mentions in his work are the edible ones. He praises many cities for the beauty and tastefulness of the plants. Grape, figs, pomegranate, apricot, peach, apple, lemon, plum, walnut, chestnut, saffron, hashish, rice, cotton, cane, wheat, and barley are among the plants he mentions with their names in his work. The usage of plants are also referred to. For example, pouring rose water is used in public baths for the good smell, but also used when a host had guests in their home. It was a sign of top level hospitality.

The plants mentioned in *The Rihla* had a wide range of use in Medieval Anatolia. The plants referred to in *The Rihla* were mostly precious economically. Most of them were edible and used

as food for humans and animals. The plants could also be raw material for personal care products as well as being decorations for their symbolic value in divans and dream interpretations.

Keywords: Ibn Battuta, The Rihla, Medieval Anatolia, history of plants.

GİRİŞ

İbn Battûta, eski dünyanın üç kıtasını dolaşmış, üstelik sadece gezmekle de kalmayarak gittiği yerlerin yaşamına dâhil olmuştu. Onun notlarından, çok meraklı bir insan olduğunu ve çok iyi gözlemler yaptığını anlayabiliyoruz. Belki de bu özellikleri sayesinde eserinde ayrıntı sayılabilecek çeşitli bilgiler vardır. O, yaklaşık yirmi dokuz yıl seyahat etti. Notlarını 1335'te yazıya geçirdi ve esere son hali, bir yıl sonra kâtip İbn Cüzey el-Kelbî (ö. 1357) tarafından verildi.

İbn Battûta, Türkiye'ye geldiğinde seyahat konusunda epeyce tecrübe kazanmış otuz yaş civarında bir gençti. Türk ülkesinde dolaştığı şehirleri çok çeşitli noktalardan değerlendiren notları şüphesiz çok kıymetlidir. Onun anlatımı insan odaklıdır. Bitkilerden bahsetmesinde de insan, merkezi bir konumdadır. Genellikle şehirleri, onları ulaşan yolları, kurulan sofraları, verilen ziyafetleri, huzura kabulleri anlatırken yeri geldikçe bitkilerden de bahseder. Kimi zaman ise merakını celbeden bir bitkiden daha ayrıntılı söz ettiği de görülmektedir. Ancak eserde bitkilere çoğunlukla ya meyveler, ağaçlar gibi genel adları ile yer verilmiş ya da yetiştirildikleri arazileri tanımlayan bağ, bahçe, bostan gibi isimleri ile kaydedilmiştir. İbn Battûta'nın Türk ülkesindeki seyahatini anlatma şeklinin bir sistematiği olduğunu söyleyebiliriz. Ulaştığı şehirleri bazı özelliklerini bahsederek tanıtmaya başlar. Binaları, çarşıları ve nüfusu bu cümledendir. Şehrin tabiatına dair ifadelere de yer verir. Bu vesile ile de genellikle sulak, bağlık bahçelik olma halini yazar.

İbn Battûta'nın genel ad ile bahsettiği bir bitki grubu meyvelerdir. Kimi zaman hangi meyveden bahsettiğini kaydetse de çoğunlukla ikramlar konusunda "meyve, tatlı ve yemek" şeklinde umumi ifadeler vardır. Şüphesiz bunu nedeni asıl anlatmak istediği konunun bu olmamasından kaynaklanmaktadır.

İbn Battûta'nın notlarından anladığımıza göre, misafir ağırlamanın adabı ve incelikleri ile ağırlayanın kazanacağı prestij arasında sıkı bir ilişki vardır. Anadolu'da misafirin yiyecek ikramı yapılmadan gönderilmemesi günümüzden farksız olarak Ortaçağ'da da adetti. Öyle ki İbn Battûta şerefine kurulamayan sofralar onun kaldığı yere yollanmıştı. Nitekim İbn Battûta gezisinin Türkiye ayağında birçok sofrada baş köşeye oturtuldu. Kimi zaman tekke ve zaviyelerde, kimi zaman ise şehir idarecisi beglerin katında kurulan sofralarda ona çeşitli meyveler ikram edildi.

YÖNTEM

Çalışmamızda İbn Battûta'nın, A. Sait Aykut tarafından hazırlanan *İbn Battûta Seyahatnâmesi* adlı iki ciltlik eserinden faydalandık. İbn Battûta Türkiye ile ilgili gözlemlerine, Musul ve Diyarbakir'e Yolculuk, Anadolu'ya Açılış ve Kustantîniye'ye Seyahatim olarak başlıklandırılan üç farklı bölümde değinmiştir. Bu bölümlerde yer verilen bitki isimlerinin Ortaçağ'da Anadolu'da kullanımlarının değerlendirilmesinde 13 ila 15. yüzyıllar arasında Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınmış eserlere müracaat edilmiştir. Bitki isimleri maddeler halinde listelenmiş, madde adları verilirken *İbn Battûta Seyahatnâmesi* adlı eserdeki yazılışları tercih edilmiş, metin içinde bitkiden bahsedilmesi gerektiğinde ise Eski Anadolu Türkçesi (Buradan itibaren EAT olarak kısaltılacaktır) kaynaklarında kullanılan isimleri yazılmıştır. Ayrıca her bir bitkinin bilimsel adı da karşısına, ikili adlandırma sistemi kurullarına bağlı olarak eklenmiştir.

BULGULAR

Üzüm [*Vitis vinifera* L.]

İbn Battûta, Yeznîk'te (İznik) bekâr üzümü adlı bir üzüm varyetesinin olduğunu, meyvelerinin iri, açık renkli, ince kabuklu, tek çekirdekli ve çok tatlı olduğunu aktarmıştır. (İbn Battûta, 2000: s. 431)

EAT metinlerinde bitkinin kendisi ve çeşitli parçaları ya da mamulleri ile ilgili verilen isimler, üzüm, asma, kerm, koruk, meyfuhte, hısrım, kişmiş, secîr, üzüm cebresi, 'ineb, gura, zebîb, nebîz, engür ve mevîz'dir. Üzüm, sadece Anadolu'da değil, hem Antikçağ hem de Ortaçağ'da bilinen bütün medeniyetlerin yazınlarında geniş yer ayrılan ve özel önem atfedilen bitkilerin başında gelir. Yaygın bilinme sadece bitkiden elde edilen ve şarap olarak bilinen alkollü içeceklerle sınırlı kalmamış, olgun olmayan meyvelerinden elde edilen su yahut sirke yemeklere katılmış, olgun meyveleri taze olarak ya da çeşitli işlemlerden geçirilerek tüketilmiş, yaprağı, kökü, dalları ve külü çeşitli amaçlara matuf kullanılmıştır.

Üzümün, Anadolu'da yaygın olarak tıbbi amaçlarla kullanılmasının yanı sıra, (Gürbüz, 2020: ss. 33-44) cinsel haz arttırıcı olarak başvurulmuş, (Şengün, 2017: s.515; İbn Baytâr, 2017: s. 245) budaklarından akan su alkol bağımlılığının giderilmesi için önerilmiş (Toprak, 2019: s. 82) ve kilo aldırıcı (İbn Baytâr, 2017: s. 245) olarak tüketilmiştir. Toplandıktan sonra birkaç gün bekletilerek tüketilmesi tavsiye edilen meyvesinin, yoğurtlu ve sirkeli yemeklerle birlikte alınmaması gerektiği belirtilmiş, öğün geçtiğinde baş ağrısı olması halinde bir lokma ekmeğin koruk şerbeti ile ıslatılarak yemenin ağrıyı giderdiği kaydedilmiştir. Bâldırân ve afyûn kaynaklı zehirlenmelerde ısıtılarak içilmiş, koruk suyu yorgunluk giderici olarak tüketilen piliç etini pişirmek için eklenmiştir. (İbn-i Şerîf, 2017: ss. 45-59) Sekbâc, ibrahimiyye, cercâniyye ve hummâziyye gibi yemeklerinin tarifine giren üzüm, (Türk, 1999: ss. 3-5) hamilelere önerilmiş, (Kaya, 2008: s. 104) rüyada üzüm yemek mala kavuşmak olarak tabir edilmiştir. (Demir, 2004: s. 70)

Üzümünden elde edilen şarabın dinsel metinlerde ele alınmasında herhangi bir ihtilaf yoktur ve kesin bir dille yasak olduğu vurgulanmıştır. Tıbbi metinlerde ise yasak olduğu kabul edilmekle birlikte zaruret halinde ve hekim gözetimi altında kullanılabilceği belirtilmiştir. (İbn-i Şerîf, 2017: s. 52)

Kayısı [*Prunus armeniaca* L.]

İbn Battûta, Kûnya (Konya) ve Antalya’da yetiştirildiğini ve tadının nefis olduğunu bildirdiği “kamaruddîn” adı verilen bir kayısı türünün tohumunun, kurutulduktan sonra Mısır ve Suriye’ye ihraç edildiğini aktarmış ve “*Nadir ve pahalı kuruyemişlerden biri olarak saygın yerini Kahire çarşılarında buluyordu*” cümlesi ile bitkinin şöhret çerçevesini çizmiştir. (İbn Battûta, 2000: s. 403, 412) Burada İbn Battûta’nın bādâm’dan (*Prunus dulcis* (Mill.) D.A.Webb) bahsediyor olma olasılığı yüksektir, beri taraftan hem kaynak metnimizde kayısı olarak yazılması hem de onun gibi bir seyyahın bādâm’ı biliyor olduğunu düşündüğümüz için biz de kayısı bitkisini değerlendirdik. Gerçekte, kayısı ve bademin tohumları benzerlik bağlamında oldukça yakındır ve iki bitkinin aynı isimle biliniyor olması da mümkündür. Kayısı günümüzde ülkemizin doğu bölgelerinde yetiştirilirken, bādâm Antalya’nın da dâhil olduğu ülkemizin kıyı bölgelerinde yetiştirilmektedir.

EAT kaynaklarında zerdalû, mişmiş ve kayısı isimleri ile geçen bitki, Anadolu’da, hemeroit, (Aydın, 2016: s. 148; İbn-i Şerîf, 2017: s. 243; İbn Baytâr, 2017: s. 227) kulak rahatsızlıkları (İshâk bin Murâd, 2016: s. 32) ve baş ağrısı (Hacı Paşa, 1990: s. 45) vakalarında kullanılmış, ağız kokusu giderici (Anonim, 2001: s. 50; İbn Baytâr, 2017: s. 372; İbn-i Şerîf, 2017: s. 203) ve susuzluk giderici, (Koldanca, 2018: s. 99; Bereket, 2016: s. 112; İshâk bin Murâd, 2016: s. 32) olarak faydalanılmış, atlara kaşıntı giderici (Küçük, 2014: s. 115) olarak verilmiştir.

Mişmişiyeye adlı yemeğin tarifine girmiş, (Türk, 1999: s. 14) hareket ve ağır işten hemen sonra yenilmemesi tavsiye edilmiştir. (İbn-i Şerîf, 2017: s. 46) Rüyada tatlı zerdalû görmek hayra, ekşi zerdalû görmek şerre yorumludur. (Demir, 2004: s. 72)

Mercimek [*Lens culinaris* Medik.]

İbn Battûta, Ekrîdûr’da (Eğirdir) katıldığı bir iftarda, başlangıçta mercimeğin de kullanıldığı, şeker ve yağ ile ezilerek tatlandırılmış “serîd” adlı bir tirit yemeğinin servis edildiğini, Eğirdir’de iftarı bu yemekle açmanın uğurlu kabul edildiğini ve bu âdetin kaynağı olarak da “*peygamber tarafından tiritin diğer yemeklere tercih edildiğini ileri sürdüklerini*” ve Ramazan ayı boyunca bütün iftarlarda bu sünneti uyguladıklarını kaydetmiştir. (İbn Battûta, 2000: s. 407)

Bitki EAT metinlerinde mercüme ve ‘ades isimleri ile geçmektedir. Anadolu’da, göz rahatsızlıkları, (Okumuş, 1998: s. 72; İshâk bin Murâd, 2016: s. 49; İbn-i Şerîf, 2017: s. 192) baş ağrısı, (İshâk bin Murâd, 2016: s. 49; Hacı Paşa, 1990: s. 46; Bereket, 2016: s. 32) boğaz rahatsızlıkları (Kaya, 2008: s. 311; Hacı Paşa, 1990: s. 75) ve cilt rahatsızlıkları (Anonim, 2013: s. 129; Sabuncuoğlu, 2020: s. 199) vakalarında kullanılmış, müşhil (İshâk bin Murâd, 2016: s. 49) ve yanık giderici (Anonim, 2013: s. 149) olarak faydalanılmış, atlarda bademcik iltihabı

(Küçük, 2014: s. 106) halinde başvurulmuş, kadınlar tarafından yüz güzelleştirici (Şengün, 2017: s. 547) olarak uygulanmıştır.

İslâm peygamberinin mercimek çorbasını sevdiği belirtilmiş, (Öztürk, 2012: s. 81) Anadolu'da çorba yapımında kullanılmış, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 199) mecdere adlı yemeğin (Türk, 1999: s. 20) tarifine girmiş, ağır işte çalışanların tüketmeleri tavsiye edilmiştir. (Kurban, 1990: s. 6)

Kamış [*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.]

İbn Battûta, Kulhisâr'ın (Göhlisar) dört yanının suyla çevrili olduğunu ve bol miktarda kamış bulunduğunu aktarmıştır. (İbn Battûta, 2000: s. 407)

Kâmiş hem Yunanca ve Arapça, hem de Türkçe metinlerde sulak alanları tercih eden ve ortalama iki metre büyüyen buğdaygiller türlerinin ortak adı olarak kullanılmakla birlikte özel olarak *P. australis* taksonu için de kullanılmıştır. Bitki için EAT metinlerinde tercih edilen diğer isim ise kasab'tır. Anadolu'da, cilt hastalıkları, (Anonim, 2013: s. 127) göz rahatsızlıkları (İbn Baytâr, 2017: s. 330) ve eklem ağrısı (Özer, 1995: s. 217) vakalarında kullanılmış, idrar söktürücü ve panzehir (İshâk bin Murâd, 2016: s. 43) olarak faydalanılmış, vücuda giren sivri aletlerin (ok başı gibi) çıkarılması (Anonim, 2013: s. 143) için başvurulmuştur.

EAT dönemi şiirinde sevgilinin boyu ile özdeşleştirilen (Ahmed-i Dâ'î, 2001: s. 173) kâmiş'i yetiştirenin hasadından zekât vermesinin gerekmediği belirtilmiştir. (Çetin, 2002: s. 291)

Pamuk [*Gossypium herbaceum* L. / *Gossypium hirsutum* L.]

İbn Battûta, Dûngûzla'da (Denizli) Rûm kadınlar tarafından dünyada eşi benzeri olmayan altın işlemeli pamuk elbiselerin dokunduğundan ve bu kumaşların Ladikî adı ile bilindiğinden, burada üretilen pamuğun hem kaliteli olması hem de iyi işlenmesi nedeniyle uzun süreli dayandığından bahsetmiştir. (İbn Battûta, 2000: s. 408)

EAT kaynaklarında penbe, panbuk ve kutn isimleri ile geçmektedir. Anadolu'da, nezle, (Hacı Paşa, 1990: s. 63) kemik kırılması, (Anonim, 2013: s. 152) göz hastalıkları (Aktaş, 2010: s. 153; Okumuş, 1998: s. 67) ve diş ağrısı (Gümüştam, 2009: s. 207) vakalarında kullanılmış, cinsel istek arttırıcı (Şengün, 2017: s. 515; Kurban, 1990: s. 30) ve öksürük giderici (İbn Baytâr, 2017: s. 331) olarak faydalanılmış, kulak kirini gidermek için başvurulmuştur. (İbn-i Şerîf, 2017: s. 194)

Allah'ın pamuğu giysi yapılması için yarattığına inanılmış, (Daşdelen, 2008: s. 93) pamuktan imal edilen giysilerin yaz mevsiminde giyilmesi önerilmiş, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 45) bu giysinin hem sıcak tuttuğu, hem de bit ve pireyi uzaklaştırdığı belirtilmiştir. (Gedizli, 2011: s. 186) Kadınlar tarafından yüz güzelleştirici (Şengün, 2017: s. 547) olarak uygulanmış, çekirdeğinin yağının cilt sorunlarında etkili olduğu ve penise sürülmesi halinde cinsel hazzı arttırdığı kaydedilmiştir. (Buçukcu, 2017: s. 73) Yetiştirenin hasadından zekât vermesinin gerekli olduğu belirtilmiş, (Çetin, 2002: s. 291) rüyada görmek mal olarak tabir edilmiştir. (Eminoğlu, 2003: s. 216)

Gül [*Rosa gallica* L. / *Rosa × damascena* Mill.]

İbn Battûta, Nusaybin’de üretilen gülsuyu’nun benzeri olmadığını, Dûngûzla’da (Denizli) misafirlere gülsuyu ikram edildiğini aktarmıştır. (İbn Battûta, 2000: s. 337, 409) Gül, Ortaçağ’da Anadolu’da yaygın olarak bilinen ve kullanılan bir bitkidir. EAT metinlerinde bitki için gül ve verd isimleri kullanılırken, gül taç yaprakları ve balla birlikte hazırlanan içeçeğe gülecebîn, bal yerine şeker kullanılarak hazırlanan içeçeğe gülkand, taç yapraklarından elde edilen suya gülâb ve taç yapraklarının zeytinyağı içinde güneşte bekletildikten sonra süzülmesi ya da taç yapraklarının zeytinyağı ile birlikte ateşe tutulması ile elde edilen yağa da gülyacağı adı verilmiştir.

Bitkiden Anadolu’da tıbbi anlamda yaygın olarak faydalanılmış, örneğin menenjit, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 175; Bereket, 2016: s. 39) göz rahatsızlıkları, (Toprak, 2019: s. 83; İbn Baytâr, 2017: s. 362; İbn-i Şerîf, 2017: s. 192; Gümüştam, 2009: s. 226) kulak rahatsızlıkları, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 196; İbn Baytâr, 2017: s. 384; Anonim, 2013: s. 102) karaciğer hastalıkları, (İshâk bin Murâd, 2016: s. 46; İbn-i Şerîf, 2017: s. 248; İbn Baytâr, 2017: s. 384; Tutmacı, 2018: s. 80) diş rahatsızlıkları, (Erarslan, 2018: s. 94; İshâk bin Murâd, 2016: s. 46; Hacı Paşa, 1990: s. 64; İbn Baytâr, 2017: s. 222; Bereket, 2016: s. 83) baş ağrısı, (Erarslan, 2018: s. 87; Anonim, 2001: s. 33; İshâk bin Murâd, 2016: s. 46; İbn Baytâr, 2017: s. 222; Toprak, 2019: s. 83; Hacı Paşa, 1990: s. 42; Gümüştam, 2009: s. 186; Şirvani Mahmud, 2007: s. 83) mide hastalıkları (Anonim, 2001: s. 59; İshâk bin Murâd, 2016: s. 46; İbn Baytâr, 2017: s. 384; Tutmacı, 2018: s. 80) ve cilt hastalıkları (Sabuncuoğlu, 2020: s. 199; Anonim, 2013: s. 130; Tutmacı, 2018: s. 80) vakalarında kullanılmış, müshil, (İshâk bin Murâd, 2016: s. 46; İbn-i Şerîf, 2017: s. 121; İbn Baytâr, 2017: s. 222) diş beyazlatıcı, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 206) öksürük giderici (Bereket, 2016: s. 90) ve sindirimi kolaylaştırıcı (İbn Baytâr, 2017: s. 384) olarak faydalanılmış, doğan kuşunun kulağında iltihap olması (Isparta, 2002: s. 56) halinde başvurulmuştur.

Anberine yapımında kullanılan (Mahmûd-ı Şirvânî, 1999: s. 252) gülden elde edilen yağın zeka arttırıcı olarak başa sürüldüğü belirtilmiştir. (Bekmez, 2009: s. 22) Sekbâc, cercâniyye ve zirbâc yemeklerinin tarifine girip, helva yapımında (Türk, 1999: s. 3, 6, 65) kullanılan bitkinin Ağustos ayında suyunun koklanması, (Atasoy, 2001: s. 38) şerbetinin yaz mevsiminde içilmesi (İbn-i Şerîf, 2017: s. 43) tavsiye edilmiş, yağı sarhoşluktan ayılmak için başa sürülmüş (İbn-i Şerîf, 2017: s. 56; İbn Baytâr, 2017: s. 362) ve gül suyunun unutkanlığı giderdiği belirtilmiştir. (Bekmez, 2009: s. 22) Kabus görenlere tavsiye (İbn-i Şerîf, 2017: s. 185) edilen gülü rüyada ağacından ayrı görmek keder, ağacında görmek ise çocuk (Demir, 2004: s. 77) olarak yorumlanmış, rüyada üzerine gül suyu serpilmenin mala kavuşacağı ifade edilmiştir. (Türüt, 2019: s. 88)

Gül, EAT metinlerinde İslâm peygamberi ile özdeşleşen bir bitkidir, bizzat kendisi, (Bulut, 2017: s. 80) yüzü (Erturan, 2009: s. 95) ve hatta teri (Süleyman Çelebi, 2016: s. 92) bile güle benzetilmiştir. Güle benzetilen diğer peygamber ise Yûsuf’tur. (Karahana, 1985: s. 284) Gülden elde edilen su mukayyed su kabul edilmiş ve abdest alınması için uygun olmadığı ifade edilmiştir. (Aktan, 2002: s. 119)

Ceviz [*Juglans regia* L.]

İbn Battûta, Birkî (Birgi) şehrinin hükümdarı ile görüşmesi esnasında çadırlarını ceviz ağacının altına kurduklarından ve tüm günü burada geçirdiklerinden bahsetmektedir. (İbn Battûta, 2000: s. 420) Beri taraftan kaynaklarımızda cevizin altında uzun süre kalmanın sağlık açısından sakıncalı görüldüğü bilgisi yer almaktadır.

EAT kaynaklarında ceviz ve koz adları ile geçmektedir. Âdem'in cennetten çıkarken Allah'ın yanına verdiği bitkilerden biri olduğuna inanılan (Kayal, 1992: s. 54) ve nîrbâc adlı yemeğin tarifine giren (Türk, 1999: s. 7) ceviz Anadolu'da, ödem, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 255) kadın hastalıkları, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 280) kuduz, diş rahatsızlıkları, (Hacı Paşa, 1990: s. 65; İshâk bin Murâd, 2016: s. 43) göğüs hastalıkları, (Hacı Paşa, 1990: s. 83) mide ağrısı (Rıza, 1987: s. 35) ve boğaz şişi (Aydın, 2016: s. 140) vakalarında kullanılmış, saç boyayıcı, (Kurban, 1990: s. 57; Gümüşatam, 2009: s. 275) parazit düşürücü, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 241) sperm arttırıcı, panzehir (İshâk bin Murâd, 2016: s. 43) ve cinsel haz arttırıcı (Şengün, 2017: s. 515) olarak faydalanılmış, atlarda dil şişmesi (Küçük, 2014: s. 106) ve kuşlarda kireçlenme (Isparta, 2002: s. 45) tedavisinde başvurulmuştur.

Ağacının bulunduğu yerde uzun süre kalınmaması (İbn-i Şerîf, 2017: s. 42) ve evlerin yakınına dikilmemesi (Anonim, 2001: s. 25) önerilmiş, gölgesinde oturan kişinin sıtmaya yakalanacağı iddia edilmiştir. (Şeylan, 2003: s. 115) Bitki ile ilgili bu olumsuz görüşler rüya tabirlerine de yansımış, rüyada görmek şerre yorulmuştur. (Demir, 2004: s. 21; Sarıkaya, 2010: s. 204)

Limon [*Citrus limon* (L.) Osbeck]

İbn Battûta, Birkî (Birgi) şehrinde ikram edilen şerbeti limon suyundan yapıldığını aktarmıştır. (İbn Battûta, 2000: s. 422)

EAT metinlerinde lîmûn olarak geçen bitki Anadolu'da, baş ağrısı, (Hacı Paşa, 1990: s. 42; İbn Baytâr, 2017: s. 352) kulak ağrısı (Kaya, 2008: s. 300; Hacı Paşa, 1990: s. 58) ve boğaz rahatsızlıklarının (İbn Baytâr, 2017: s. 352; Hacı Paşa, 1990: s. 76) tedavisinde kullanılmış, ağız kokusu giderici, (Gümüşatam, 2009: s. 205; İbn Baytâr, 2017: s. 352; Erarslan, 2018: s. 97) kusma engelleyici, susuzluk giderici ve hazmettirici (Kurban, 1990: s. 42; Tutmacı, 2018: s. 68) olarak faydalanılmış, doğanın dilinde kabarcık çıkması ve doğanın damağının şişmesi (Isparta, 2002: ss. 52-53) tedavisinde başvurulmuştur.

Öğün geçtiğinde baş ağrısı olması halinde bir lokma ekmeğin lîmûn şerbeti ile ıslatılarak tüketilmesi önerilmiş, bitki şerbet yapımında kullanılmış, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 47, 123) lîmûniyye adlı yemeğin tarifine girmiştir. (Türk, 1999: s. 12) Sarı renkli meyveler ile ilgili genelgeçer rüya tabiri bu bitki için de geçerlidir ve rüyada lîmûn görmek hastalık olarak tabir edilmiştir. (Açık, 2009: s. 138)

Yâsemîn [*Jasminum sambac* (L.) Aiton]

İbn Battûta, Ayasuluk (Selçuk) şehrinin yasemin yetiştirilen tarlalarla kaplı olduğunu belirtmiştir. (İbn Battûta, 2000: s. 422) Ortaçağ'da Anadolu'da yâsemîn olarak bilinen bitkilerin

(*Jasminum sambac* ile birlikte birkaç *Clematis* türü) üretim amaçlı tarlalarda yetiştirildiğini sanmıyoruz. Kaynaklarımızda Hacı Bektâş-ı Velî'ye (ö 1271?) atfedilen bir hikâyede, Velî sadece yâsemîn yaprağı üzerinde namaz kılma becerisine sahip olana tabi olacağını belirtmiş, kimse çıkmayınca kendisi yaprak üzerinde namaz kılmıştır. (Gülerer, 2012: s. 367) Tereddütümüz bu hikâyeye için de geçerlidir, yâsemîn yaprağı buradaki alegoriye de uymamaktadır. Ortaçağ'da yasemin olarak bilinen bitkiler tırmanıcı-sarılıcı karakterde bitkilerdir ve tarlalarda değil, duvar ve çitlerde yetiştirilmesi mümkündür. Ayrıca bu bitkilerin zirai değeri de yoktur.

EAT eserlerinde yâsemîn, full ve semen adları ile anılan bitki Anadolu'da, kulak ağrısı, siyatik, (Bereket, 2016: s. 77, 148) baş ağrısı (Gümüşatam, 2009: s. 186; İbn Baytâr, 2017: s. 223; Hacı Paşa, 1990: s. 42; Erarslan, 2018: s. 87) ve göz rahatsızlıklarının (Okumuş, 1998: s. 188) tedavisinde kullanılmış, kilo aldırıcı, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 345) terletici, penis büyütücü (İbn Baytâr, 2017: s. 223) ve cinsel haz arttırıcı (Uçar, 2009: s. 159) olarak faydalanılmıştır. Kadınlar tarafından saçlarını siyaha boyamak için (Şengün, 2017: s. 549) uygulanan bitkiyi, rüyada görmek anlaşmazlık olarak yorumlanmıştır. (Açık, 2009: s. 148) Bitki şiirimizde, çiçeklerinin saf beyaz rengi ve kokusu nedeniyle sevgilinin yüzüne (Mihri Hâtun, 2007: s. 232; Akçay, 1999: s. 89) ve kokusuna (Biltekin, 2003: s. 144; Nesîmî, 1990: s. 129) benzetilmiştir.

Kestâne [*Castanea sativa* Mill.]

İbn Battûta, Yeznik'te (İznik) kestane ağaçlarının bolca bulunduğunu ve meyvesinin ucuz olduğunu yazmıştır. (İbn Battûta, 2000: s. 431)

EAT kaynaklarında kestâne ve şâhbellût adları ile geçen bitki Anadolu'da, karaciğer hastalıkları, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 248) karın ağrısı, (Aynacı, 2014: s. 296) böbrek hastalıkları, boğaz hastalıkları, (İshâk bin Murâd, 2016: s. 46) baş ağrısı (Erarslan, 2018: s. 89) ve sıtma (Çelik, 2014: s. 133) tedavisinde kullanılmış, cinsel istek arttırıcı (İshâk bin Murâd, 2016: s. 45) ve idrar söktürücü (Rıza, 1987: s. 15) olarak faydalanılmıştır.

Âdem'in cennetten çıkarıldığında yanına verilen bitkilerden biri olduğuna inanılan (Kayal, 1992: s. 54) bitkinin meyvesi, ağır işlerde çalışanlara tavsiye edilmiş, (Kurban, 1990: s. 6) rüyada görmek muhabbet olarak yorumlanmıştır. (Açık, 2009: s. 134)

Haşhâş [*Cannabis sativa* L.]

İbn Battûta, Anadolu insanının faziletlerini anlatırken, bir istisna olarak esrar (haşîş) kullandıklarından bahsetmiş, Sanûb'un (Sinop) hükümdarı Gâzî Çelebi'nin haşîş bağımlısı olduğunu belirtmiş, Anadolu'da yaygın olarak kullanılmasında bir beis görülmediğine şaşırdığını ifade etmiştir. (İbn Battûta, 2000: s. 402, 443) Hamzavî'nin *Hamza-nâme* adlı eserinde de esrâr'ın keyif verici özelliğine başvurulmasının yaygınlığı ve sıradanlığı sonucunu çıkarabileceğimiz bir vak'aya yer verilmiştir. (Kurtçu, 2006: s. 130)

EAT eserlerinde kenevür, kendir, şahdâ nec, habb el-sümne ve esrâr isimleri ile anılan bitki, kulak ağrısı (Anonim, 2013: s. 103; İbn Baytâr, 2017: s. 231) ve cinsel ilişki sonrası titreme (Şengün, 2017: s. 502) vakalarında kullanılmış, gaz giderici, cinsel istek arttırıcı (Aydın, 2016:

s. 144; İshâk bin Murâd, 2016: s. 47; İbn Baytâr, 2017: s. 157) ve idrar söktürücü (Özer, 1995: s. 266) olarak faydalanılmış, atlara parazit düşürücü (İsparta, 2002: s. 50), doğanlarda bit kovucu (Peker, 2019: s. 81) olarak başvurulmuştur. İp yapımında kullanılan (Şirvânî, 1999: s. 183) bitki, milhi mutayyeb adı verilen yemeğin tarifine girmiş, (Türk, 1999: s. 57) sarhoşluk verici olduğu için kullanımın haram olduğu belirtilmiştir. (Efendioğlu, 2007: s. 291)

Erik [*Prunus domestica* L.]

İbn Battûta, Muturnîli (Mudurnu) kılavuzlarının erik yediğinden bahsetmiştir. (İbn Battûta, 2000: s. 436)

EAT metinlerinde erük, iccâs ve âlû olarak geçen bitki Anadolu'da, menenjit, (Bereket, 2016: s. 39; İbn-i Şerîf, 2017: s. 175) sarılık, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 245; Hacı Paşa, 1990: s. 92; Tutmacı, 2018: s. 104) göz ağrısı, (Bereket, 2016: s. 57; Hacı Paşa, 1990: s. 54; Tutmacı, 2018: s. 104) baş ağrısı, (Hacı Paşa, 1990: s. 42; Tutmacı, 2018: s. 104) boğaz rahatsızlıkları, (Kaya, 2008: s. 311; Hacı Paşa, 1990: s. 75) cilt hastalıkları, (İbn Baytâr, 2017: s. 294; Hacı Paşa, 1990: s. 143) mide hastalıkları ve diş rahatsızlıklarının tedavisinde kullanılmış, susuzluk giderici (İbn Baytâr, 2017: s. 26; Tutmacı, 2018: s. 104) ve taş düşürücü (İbn Baytâr, 2017: s. 294; Tutmacı, 2018: s. 104) olarak faydalanılmıştır.

Yaşlılara tüketmeleri önerilen (İbn-i Şerîf, 2017: s. 86) erük, hoşaf yapımında kullanılmış, (İshâk bin Murâd, 2016: s. 20) rüyada erik görmek kazanç ve misafire yorulmuş, (Açık, 2009: s. 95) ayrıca hastaların şifa bulacağı kaydedilmiştir. (Eminoğlu, 2003: s. 209)

Elma [*Malus sylvestris* (L.) Mill. / *Malus domestica* Borkh.]

İbn Battûta, Muturnîli (Mudurnu) kılavuzlarının elma yediğinden bahsetmiştir. (İbn Battûta, 2000: s. 436)

EAT eserlerinde alma ve tuffâh isimleri ile zikredilen bitkiler Anadolu'da, bademcik iltihabı, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 207) mide hastalıkları, (Kurban, 1990: s. 42; İbn-i Şerîf, 2017: s. 228; Hacı Paşa, 1990: s. 85) ishal (Eşref bin Muhammed, 1961: s. 16; Hacı Paşa, 1990: s. 107) ve veba (Kaya, 2008: s. 74; Anonim, 2001: s. 26) vakalarında kullanılmış, bitkiden müşhil, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 121) kalbi güçlendirici (Tutmacı, 2018: s. 74) ve iştah açıcı (Koldanca, 2018: s. 100; Tutmacı, 2018: s. 100) olarak faydalanılmıştır. Ayrıca kuşlarda yara iyileştirici olarak başvurulmuştur. (İsparta, 2002: s. 41)

Elma, şerbet yapımında kullanılmış, (Bereket, 2016: s. 77) taze olarak tüketilmiş (İshâk bin Murâd, 2016: s. 22) ve tuffâhiyye adı verilen yemeğin tarifine girmiştir. (Türk, 1999: s. 87) *Tabirname*'lerde meyve görülmesinin yorumlanmasına dair genel ilke, elma için de geçerlidir. Rüyada elma görmenin erkek çocuk sahibi olmak anlamına geldiği, (Demir, 2004: s. 72) ekşi elma yemenin ise üzüntü, düşmanlık gibi sonuçlar doğuracağı belirtilmiştir. (Ahmed-i Dâ'î, 2021: s. 378) Elma Türk şiirinde de yaygın olarak kullanılmıştır ve çoğunlukla sevgilinin yanağına benzetilmiştir. (Ahmed-i Dâ'î, 1992: s. 332; Mihrî Hâtun, 2007: s. 251)

Şeftali [*Prunus persica* (L.) Batsch]

İbn Battûta, Muturnîli (Mudurnu) kılavuzlarının şeftali yediğinden bahsetmiştir. (İbn Battûta, 2000: s. 436)

EAT metinlerinde şeftâlû ve hûh olarak anılan bitkinadolu'da, kulak rahatsızlıkları, (Bereket, 2016: s. 77; İbn Baytâr, 2017: s. 227; İbn-i Şerîf, 2017: s. 197; Hacı Paşa, 1990: s. 59) bel rahatsızlıkları, (Hacı Paşa, 1990: s. 127) diş rahatsızlıkları (Anonim, 2013: s. 116) ve mide hastalıklarının (Koldanca, 2018: s. 99; İbn Baytâr, 2017: s. 203) tedavisinde kullanılmış, parazit düşürücü, (Kaya, 2008: s. 367; İbn-i Şerîf, 2017: s. 241; İbn Baytâr, 2017: s. 203; Hacı Paşa, 1990: s. 104; Rıza, 1987: s. 34; Erarslan, 2018: s. 111) susuzluk giderici, iştah açıcı, sperm arttırıcı, (İshâk bin Murâd, 2016: s. 37; Tutmacı, 2018: s. 12) cinsel istek arttırıcı, (Kaya, 2008: s. 374; İbn Baytâr, 2017: s. 203) ağız kokusu giderici, (İbn Baytâr, 2017: s. 203) öksürük giderici ve boğaz yumuşatıcı (Koldanca, 2018: s. 99) olarak faydalanılmıştır.

Hareket ve ağır işten hemen sonra yenilmemesi tavsiye edilmiş, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 46) Âdem'in cennetten çıkarken Allah'ın yanına verdiği bitkilerden biri olduğuna inanılmış, (Kayal, 1992: s. 54) rüyada tatlı şeftâlû görmek hayra, ekşi şeftâlû görmek şerre yorumlmuştur. (Demir, 2004: s. 72)

Nar [*Punica granatum* L.]

İbn Battûta, Kürle (Gürle) ile Yeznîk (İznic) arasındaki yolun tatlı ve ekşi nar ağaçları ile kaplı olduğunu kaydetmiştir. (İbn Battûta, 2000: s. 430)

EAT kaynaklarında nâr, cülnâr ve rummân olarak geçen bitki Anadolu'da, göz rahatsızlıkları, (Okumuş, 1998: s. 62; İbn Baytâr, 2017: s. 242; İbn-i Şerîf, 2017: s. 192; Şirvani Mahmud, 2007: s. 14) hemeroit, (Gümüştam, 2009: s. 251; Bereket, 2016: s. 142; İbn-i Şerîf, 2017: s. 246) diş rahatsızlıkları, (Kaya, 2008: s. 303; Aydın, 2016: s. 140; İbn Baytâr, 2017: s. 242; Hacı Paşa, 1990: s. 64; Bereket, 2016: s. 83; Özdemir, 2018: s. 110) mide hastalıkları (Koldanca, 2018: s. 99; Bereket, 2016: s. 106; İbn Baytâr, 2017: s. 242) ve cilt hastalıklarının (Bereket, 2016: s. 152; İbn Baytâr, 2017: s. 242; Anonim, 2013: s. 136) tedavisinde kullanılmış, diş beyazlatıcı, (Kurban, 1990: s. 41; İbn-i Şerîf, 2017: s. 206) kusma engelleyici, (Kurban, 1990: s. 41; İbn Baytâr, 2017: s. 242) susuzluk giderici, (Kurban, 1990: s. 41; Koldanca, 2018: s. 99; İbn Baytâr, 2017: s. 242) olarak faydalanılmış, kadınlar tarafından saç siyahlatıcı (Şengün, 2017: s. 549) olarak uygulanmış, kuşlara parazit düşürücü (İsparta, 2002: s. 46) olarak verilmiştir.

Rummayye adlı yemeğin tarifine girmiş, (Türk, 1999: s. 10) öğün kaçırıldığında baş ağrısı olması halinde bir lokma ekmeğin nâr şerbeti ile ıslatılarak, ayrıca alkol kaynaklı baş ağrısı ile banyodan önce (İbn-i Şerîf, 2017: s. 47, 55, 82) tüketilmesi tavsiye edilmiş, hamileler için (Kaya, 2008: s. 103) faydalı olduğu belirtilmiştir. Nâr yiyene kötülüğün erişmeyeceğine inanılmış, (Öztürk, 2012: s. 82) rüyada nâr görmek zenginlik, (Demir, 2004: s. 73) olmaması nâr'ı ağacından koparmak ise olumsuz sonuç olarak yorumlanmıştır. (Ahmed-i Dâ'î, 2021: s. 379)

Pirinç [*Oryza sativa* L.]

İbn Battûta, Birkî (Birgi) şehrinin hükümdarı ile görüşmesinden sonra verilen erzak arasında koyun tulumları içinde un ve yağ ile birlikte pirinçi de saymıştır. (İbn Battûta, 2000: s. 421)

EAT metinlerinde birinc, riz ve çeltük adları ile geçen bitki Anadolu'da, kadın hastalıkları, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 276) cilt hastalıkları, (Kaya, 2008: s. 436; Hacı Paşa, 1990: s. 142; Anonim, 2013: s. 126) mide ağrısı, (Aktaş, 2010: s. 173) ishal (Tutmacı, 2018: s. 44) ve aşırı adet kanaması (Külcü, 2009: s. 82) vakalarında kullanılmış, kilo aldırıcı, (Aktaş, 2010: s. 173; Bereket, 2016: s. 114; İbn Baytâr, 2017: s. 31) cinsel istek arttırıcı, (Kurban, 1990: s. 29) iltihap giderici ve sperm arttırıcı (İbn Baytâr, 2017: s. 31) olarak faydalanılmış, kadınlar tarafından yüz bakımı (Şengün, 2017: s. 547; İbn-i Şerîf, 2017: s.343) için uygulanmış, atlarda kan işeme (Küçük, 2014: s. 108) tedavisinde kullanılmıştır.

Birinc, ekmek (İshâk bin Murâd, 2016: s. 19) ve boza yapımında kullanılmış, aruzzumfelfele (sic) çorbasının tarifine girmiş, (Türk, 1999: s. 19, 92) yemek olarak tüketilmiştir. (İshâk bin Murâd, 2016: s. 24) Sirkeli yemeklerle yenilmesi ve yaşlılar tarafından tüketilmesi (İbn-i Şerîf, 2017: s. 49, 85) de tavsiye edilmiştir.

İncir [*Ficus carica* L.]

İbn Battûta, Sanûb'da (Sinop) üzüm ve incirin yaygın olarak yetiştirildiğini aktarmıştır. (İbn Battûta, 2000: s. 442)

EAT kaynaklarında encîr ve tîn olarak anılan bitki Anadolu'da, kulunç, (Anonim, 2001: s. 66; İbn Baytâr, 2017: s. 138; Bereket, 2016: s. 128; Öztürk, 2012: s. 82) idrar yolu hastalıkları (İshâk bin Murâd, 2016: s. 22; Bereket, 2016: s. 132) ve gut (Çağırın, 1992: s. 511) vakalarında kullanılmış, öksürük giderici (Gümüşatam, 2009: s. 239; İbn-i Şerîf, 2017: s. 212; İbn Baytâr, 2017: s. 138; Aktaş, 2010: s. 140) ve kilo aldırıcı (Yıldırım, 2010: s. 99; Toprak, 2019: s. 81) olarak faydalanılmış, atın ayağının yarılması (Küçük, 2014: s. 112) halinde başvurulmuş, delirmiş ineğin incir ağacına bağlanması halinde deliliğinin geçeceği (Gedizli, 2011: s. 240) kaydedilmiştir.

Evin etrafına dikilmemesi (Anonim, 2001: s. 25) ve ağacın bulunduğu yerde uzun süre kalınmaması önerilen bitkinin meyveleri şerbet yapımında kullanılmış, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 42, 123) meyvesinin olgunlaştıktan sonra tüketilmesinin faydalı olduğu belirtilmiş, (İshâk bin Murâd, 2016: s. 22; İbn-i Şerîf, 2017: s. 45) yaşlıların tüketmesi tavsiye edilmiştir. (İbn-i Şerîf, 2017: s. 85) Sekbâc adlı yemeğin tarifine giren bitkinin odunu, çok duman çıkardığı için yemek pişirmek için kullanılması tavsiye edilmemiştir. (Türk, 1999: ss. 2-3)

Tılsım (İbn-i Şerîf, 2017: s. 273) yapımında kullanılan bitki, vücuda giren sivri aletlerin çıkarılmasında (Anonim, 2013: s. 144) kullanılmış, delilik tedavisinde başvurulmuş, (İbn Baytâr, 2017: s. 138) kadınlar tarafından yüz güzelleştirici ve saç çıkarıcı (Şengün, 2017: s. 547, 549) olarak uygulanmıştır.

Arpa [*Hordeum vulgare* L. / *Hordeum distichon* L.]

İbn Battûta, Kastamûnya (Kastamonu) sultanının, bir kasabanın buğday ve arpa hasadının tamamını kendisine hediye ettiğini kaydetmiştir. (İbn Battûta, 2000: s. 440)

EAT metinlerinde arpa ve şa'îr adları ile anılan bitkiler Anadolu'da, menenjit, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 175; Bereket, 2016: s. 39) göz ağrısı (İbn-i Şerîf, 2017: s. 189; Hacı Paşa, 1990: s. 54) ve zatülcenp (Bereket, 2016: s. 98; Hacı Paşa, 1990: s. 91) tedavisinde başvurulmuş, kadınlar tarafından yüz bakımında kullanılmış, (Şengün, 2017: s. 547; İbn-i Şerîf, 2017: s. 343) tüketilmesinin yorgunluğu giderdiği aktarılmış, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 59) hem atların semirmesi için verilmiş, (Küçük, 2014: s. 101) hem de ata binmeden önce tüketilmesinin faydalı olduğu belirtilmiştir. (İbn-i Şerîf, 2017: s. 86)

Arpa ekmek yapımında kullanılmış ancak bu ekmek yaşlı kişiler ve kulunç rahatsızlıkları olanlara tavsiye edilmemiştir. (İshâk bin Murâd, 2016: s. 19) Arpadan alkollü içki yapılmış, (Efendioğlu, 2007: s. 289) ayrıca cevâv adı verilen yemeğin (İshâk bin Murâd, 2016: s. 19) ve bozanın yapımında kullanılmıştır. (Türk, 1999: s. 93)

Reyhan [*Ocimum basilicum* L.]

İbn Battûta, Kustantîniyye'de Ayâ Sûfiyâ (Ayasofya) adlı kilisenin avlusunda yasemin ve reyhanın dizili olduğunu belirtmiştir. (İbn Battûta, 2000: s. 506)

EAT kaynaklarında reyhân, hamâhim, bâzerûc ve vesligûn isimleri ile geçen bitki Anadolu'da, kalp hastalıkları, (İbn Baytâr, 2017: s. 179; Hacı Paşa, 1990: s. 89) nezle (İbn Baytâr, 2017: s. 179; Hacı Paşa, 1990: s. 61) ve burun rahatsızlıklarının (Bereket, 2016: s. 68; İshâk bin Murâd, 2016: s. 24; İbn-i Şerîf, 2017: s. 198; Anonim, 2013: s. 108) tedavisinde kullanılmış, hapşırma geçirici (Eşref bin Muhammed, 1961: s. 19) ve beyni güçlendirici (Tutmacı, 2018: s. 80) olarak faydalanılmış, atın cinsel organında siğil (Küçük, 2014: s. 115) olması halinde başvurulmuştur.

Ağustos ayında reyhân koklamanın faydalı (Atasoy, 2001: s. 38) olduğu belirtilmiş, şerbet yapımında kullanılmış, (Bereket, 2016: s. 77; İbn-i Şerîf, 2017: s. 138) kadınlar tarafından cilt güzelleştirici (Çetin, 2016: s. 58) ve hoş vücut kokusu (Şengün, 2017: s. 555) için sürülmüştür. Rüyada fesleğen satmak hayır olarak yorumlanmış, rüyayı görenin insanlara faydalı işler yapacağı belirtilmiştir. (Demir, 2004: s. 18)

Buğday [*Triticum aestivum* L.]

İbn Battûta, Bursa'da mukim Mecdüddîn Kûnevî'nin kanaatkar olduğunu imlemek için buğday metaforundan faydalanmıştır. (İbn Battûta, 2000: s. 422)

EAT metinlerinde buğdây, gendüme, kamh, bürr, hınta, dakîk ve kumla isimleri ile anılan bitki Anadolu'da, kuduz, (İbn Baytâr, 2017: s. 183; Hacı Paşa, 1990: s. 164) cilt hastalıkları, (İbn Baytâr, 2017: s. 232; Anonim, 2013: s. 127) kadın hastalıkları, (Aktaş, 2010: s. 154) ve diş rahatsızlıkları (Şirvani Mahmud, 2007: s. 17) vakalarında kullanılmış, kilo aldırıcı, (Aydın, 2016: s. 141; İbn-i Şerîf, 2017: s. 345) süt arttırıcı (Eşref bin Muhammed, 1961: s. 14; Bereket, 2016: s. 104) ve öksürük giderici (İbn Baytâr, 2017: s. 183) olarak faydalanılmış, hıntıyye adı

verilen yemeğin tarifine girmiş, (Türk, 1999: s. 24) yaşlıların buğday tüketmesi önerilmiş, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 86) alkollü içki yapımında kullanılmıştır. (Efendioğlu, 2007: s. 289; Anonim, 1995: s. 352) Yüz güzelleştirici (Özer, 1995: s. 101) olarak kullanılan bitki, atları semirtmek (Küçük, 2014: s. 101) için yemlerine eklenmiştir.

Safran [*Crocus sativus* L.]

İbn Battûta, Keynûk'te (Göynük) yaşayan Rûmların geçimlerini safran üreterek kazandıklarını belirtmiştir. (İbn Battûta, 2000: s. 433)

EAT kaynaklarında za'ferân ismi ile bahsedilen bitki Anadolu'da, göz hastalıkları, (Okumuş, 1998: s. 63; Bereket, 2016: s. 56; İshâk bin Murâd, 2016: s. 28; İbn-i Şerîf, 2017: s. 187; Hacı Paşa, 1990: s. 54) nezle, (İbn-i Şerîf, 2017: s. 209; Hacı Paşa, 1990: s. 61) karaciğer hastalıkları, (Bereket, 2016: s. 115; İbn-i Şerîf, 2017: s. 248) idrar yolu rahatsızlıkları (İshâk bin Murâd, 2016: s. 28; Bereket, 2016: s. 131) ve mide hastalıklarının (Hacı Paşa, 1990: s. 86; Özdemir, 2018: s. 71) tedavisinde kullanılmış, uyku getirici ve cinsel istek arttırıcı, (Şengün, 2017: s. 515; İshâk bin Murâd, 2016: s. 28; Karaman, 2019: s. 30) olarak faydalanılmış, atlarda sakağı hastalığı ve atın gözüne cisim çarpması (Küçük, 2014: s. 101, 104) vakalarında başvurulmuştur.

Hoş koku elde edilmiş, (Şirvânî, 1999: s. 247) yüz bakımı (İshâk bin Murâd, 2016: s. 28) ve kirpikleri güzelleştirmek (Okumuş, 1998: s. 82) için sürülmüş, rüyada görmek sağlık ve evlilik olarak yorumlanmış, (Açık, 2009: s. 106) sekbâc ve zirbâc yemeklerinin tarifine girmiş, helva (Türk, 1999: s. 6, 64) yapımında kullanılmıştır.

SONUÇ

İbn Battûta'nın "*dünyanın en leziz yemeklerinin pişirildiği yer*" (İbn Battûta, 2000: s. 400) olarak tanımladığı Anadolu hakkında yazdıkları, bitkiler özelinde değerlendirildiğinde, gerek bitkilerin ekonomik ve mutfak değerine ilişkin verileri gerekse Anadolu'nun florası hakkında yazdıkları, ilk elden kaynak olması bakımından değerlidir. Ayrıca EAT kaynaklarında yer almayan kamaruddîn adlı kayısı (ya da badem) varyetesi ile mercimek kullanılarak yapılan serîd adlı yemeği de ondan öğreniyoruz.

İbn Battûta'nın bitkilerle ilgili gözlemleri büyük ölçüde zirai değere sahip bitkilerle sınırlıdır. Bunlar da Anadolu'ya özgü bitkiler olmayıp, geniş bir coğrafyada bilinen ve kullanılan bitkilerdir. Anadolu'da yemeklerde baharat kullanımının önemsendiğini de kaydetmiştir ancak herhangi bir baharat ismi zikretmemiştir. Ayrıca sebze kavramı ile geneliğimiz bitkilerden hangilerinin tüketildiğine ya da üretildiğine dair bir bilgiye de yer vermemiştir. Genel itibarla Anadolu tasviri, hangi siyasi ve sosyal yapıların egemen olduğunun tespiti üzerine kurgulanmış, bitkilerle ilgili sınırlı olmakla birlikte yalnızca yeri geldiğinde bahsedilmiştir.

Sonuç olarak, İbn Battûta'nın seyahat notlarının Ortaçağ'da Anadolu'da bilinen ve kullanılan bitki varlığına herhangi bir katkı sağlamadığı görülmüş, bununla birlikte safran, kayısı, kestane, ceviz gibi bitkilerin iktisadi değerlerine dair yazdıkları kayda değer bulunmuştur.

KAYNAKLAR

Ahmed-i Dâ'î (2001). Divân (Metin – Gramer – Tıpkı Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ahmed-i Dâ'î (2021). Tercüme-i Kitâbü't-Tabîr. Haz. İhsan Sabri Çebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Ahmed-i Dâ'î (1992). Çengnâme. Haz. Gönül Alpay Tekin. Massachusetts: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.

Akçay, Hasan (1999). Ahmedî'nin İskender-nâme'si -Transkripsiyonlu Metin-. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Aktan, Bilal (2002). Devletoğlu Yûsuf'un Vikâye Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin). Yayımlanmamış Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Aktaş, Esra Gül (2010). Abdulvehhâb bin Yusuf'un Müntehab Adlı Tıp Kitabı (İnceleme-Metin-Dizinli Sözlük). Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

Anonim (1995). Kitab-ı Gunya. Haz. Muzaffer Akkuş. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Anonim (2001). XV. Yüzyılda Yazılmış Bir Tıp Eseri: Kitâbü'l-Mühimmât. Haz. Sadettin Özçelik. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Anonim (2013). Cerrâh-Nâme. İnceleme – Metin – Dizin - Tıpkıbasım. Haz. Serdar Yavuz. İstanbul: Kesit.

Atasoy, Faysal Okan (2001). Melhame-i Şeyh Vefâ (Giriş – Metin – Sözlük). Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, Çiğdem (2016). Ahî Çelebi Tercemetü'l-Mûcez Fi't-Tıbb (Giriş-İnceleme [Söz Dizimi] -Metin [1b-70a Varakları Arası] -Dizinler). Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Aynacı, Mihrican (2014). Sultâniyye (İnceleme, Metin, Dizin). Yayımlanmamış Doktora tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Bekmez, Hasan (2009). Kitâb-ı Tıbb-ı Latîf (72b-151b) (İnceleme-Metin-Sözlük). Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Biltekin, Halit (2003). Şeyhî Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin). Yayımlanmamış Doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Buçukcu, Zeynep (2017). Mahmud bin Kadı-i Manyas'ın 'Acebü'l-Üccab Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Dizini. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bulut, Büşra (2017). Âşık Paşa'nın Mevlidi (İnceleme – Metin). Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa) (1990). Müntahab-ı Şifâ I. Haz. Zafer Önler. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çağırın, Önder (1992). Ahmed-î Dâ'î: Tıbb-ı Nebevî (İmlâ – Fonetik -Morfoloji – Karşılaştırmalı Metin – İndeks ve Sözlük). Yayınlanmamış Doktora tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Çelik, Anıl (2014). Terceme-i Kâmilü's-Sınâ'a (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin). Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Çetin, Abdülbaki (2002). Ahmet Abdülcebbaroğlu: Tuhfetü'l-Letâyif (Giriş - İnceleme – Metin - Dizin). Yayınlanmamış Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Çetin, Hasan Ali (2016). Akşemseddin'in Mâddetü'l-Hayât Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım). Yayınlanmamış Doktora tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Daşdelen, Ömer (2008). Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebu'l-Leys-i Semerkandî Hicr, Nahl, İsrâ Sureleri (189b-233a) Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Demir, Erkan (2004). Ahmed-i Dâ'î, Ta'bir-nâme, (100B-208B) Giriş – Çevriyazılı Metin – İndeks - Tıpkıbasım. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Osmagazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Ebû Abdullah Muhammed ibn Battûta Tancî (2000). İbn Battûta Seyahatnâmesi. Çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Efendioğlu, Süleyman (2007). Muhammed Bin Hacı İvaz Cinânü'l-Cenân (İnceleme - Metin - Dizin). Yayınlanmamış Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Eminoğlu, Hatice (2003). Müşkil-Güşâ (Ta'bir-nâme) (Dil Bilgisi-Metin-Dizin). Yayınlanmamış Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erarslan, Ahmet (2018). Kitâb-ı Mücerrebât. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Erturan, Elif (2009). Muhyi'd-din Çelebi'nin Hızır-Nâme Adlı Mesnevisi (Dil İncelemesi-Metin-Sözlük). Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Eşref bin Muhammed (1961). Hazâ'inü's-Saâ'dât. Haz. Bedi N. Şehsuvaroğlu. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Gedizli, Mehmet (2011). 'Acâibül'l-Mahlûkât, Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dil-Yazım Özellikleri, Dizin, Sözlük. Yayınlanmamış Doktora tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Gülerer, Salih (2012). Hacım Sultan Menâkıbnâmesi Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Doktora tezi. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Gümüşatam, Gürkan (2009). Hazâ Kitâb u Hükemâ-yı Tertîb-i Mu'âlece Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Dizin-Terimler Sözlüğü). Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gürbüz, Meryem (2020). "İlk Türkçe Tıp Kitaplarına Göre Ortaçağ Anadolu Coğrafyasında Asma (*Vitis vinifera* L.) Bitkisinin Kullanımı". Sosyal Bilimler Dergisi (Sobider), no. 44, s. 33-44.

Hekim Bereket (2016). Hulasa. Metin – Sözlük. Haz. Binnur Erdağı Doğuer. Ankara: Ürün Yayınları.

Isparta, Ahmet (2002). Türk Edebiyatında Bâznâmeler ve İndî'nin Bâznâmesi (Metin-Sözlük). Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

İbn Baytâr (2017). Tercüme-i Câmi'u Müfredâtı'l-Edviye ve'l-Eğziye. Haz. Kevser Topkar, vd. İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları.

İshâk bin Murâd (2016). Edviye-i Müfrede. Haz. Mustafa Canpolat ve Zafer Önler. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karahan, Leyla (1985). Erzurumlu Mustafa Darîr: Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ). Yayınlanmamış Doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karaman, Muhammed İhsan (2019). Osmanlı Tıbbında İlk Bahname Örneği: Musa b. Mesud'un Bahname Tercümesi ve Modern Üroloji Açısından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, Emel (2008). Muyîddin Mehî'nin Müfid (Nazmü't-Teshîl) Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin) ve Bu Eserin XV. Yüzyıl Türk Tıp Dilinin Oluşmasındaki Yeri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Kayal, Özlem (1992). Kısas-ı Enbiyâ. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koldanca, Nesibe (2018). Teshîl'in Nüshası Üzerine Dil Bilgisi Çalışması (Metin-İnceleme-Dizin/Sözlük). Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.

Kurban, Ferhat (1990). Şirvani Mahmud, Sultâniye (Giriş – Metin – Sözlük). Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kurtçu, Nuran (2006). Hamza-name (16. cilt) Hamza-name kahramanlarının Türk destan edebiyatındaki yeri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Küçük, Esmâ (2014). Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesinde Bulunan ve Aristo'ya Atfedilen Anonimleşmiş Baytarnâmeler: Kitabı Baytarnâme II (vr. 42b-94b) (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım). Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Külcü, Melek (2009). Cerrah Mes'ud: Hulasa (Dil Özellikleri – Metin – Dizin). Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Mihri Hâtun (2007). Divân. Haz. Mehmet Arslan. Ankara: Amasya Valiliği.

Muhammed bin Mahmûd-ı Şirvânî (1999). Tuhfe-i Murâdî. İnceleme - Metin - Dizin. Haz. Mustafa Argunşah. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Nesîmî (1990). Divân. Haz. Hüseyin Ayan. Ankara: Akçağ Yayınları.

Okumuş, Necdet (1998). Muhammed bin Mahmûd Şirvânî'nin (XV. yy) Göz Hastalıklarına Ait "Mürşîd" Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks). Yayımlanmamış Doktora tezi. Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Özdemir, Güllü (2018). Hekim Beşir Çelebi, Mecmû'atü'l-Fevâyid (Giriş – İnceleme – Çeviri Yazılı Metin – Dizin). Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

Özer, Osman (1995). Ahmedî: Tervîhü'l-Ervâh (Giriş – İnceleme – Metin). Yayımlanmamış Doktora tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Öztürk, Seyfullah (2012). Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Metin-Gramatikal Dizin). Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Peker, Nur Melik (2019). Aristo'ya Atfedilen Anonimleşmiş Baytarnâme (İnceleme, Metin Ve Dizin). Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Rıza, Adnan A. (1987). Hacı Paşa'nın Kitab'ı Şifaül Eskam ve Devaül Alam Adlı Eseri Üzerinde İncelemeler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sarıkaya, Bekir (2010). Rükneddin Ahmed'in Acâibü'l-Mahlûkat Tercümesi (Giriş – Metin – Sözlük). Yayınlanmamış Doktora tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Sönmez Açık, Sümeyra (2009). Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Tabirname (İnceleme – Metin – Dizin). Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Süleyman Çelebi (2016). Mevlid Külliyyâtı (Süleyman Çelebi Vesîletü'n-Necât ve Tercümeleri. Ed. Bilal Kemikli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Şengün, Musa (2017). 'Alî bin İshâk Müfredât-ı Mükellef (Giriş, Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme, Metin, Sözlük). Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Şerefeddin Sabuncuoğlu (2020). Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye. Haz. İlter Uzel. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Şeylan, Ali (2003). İbrahim İbn-i Bâlî: Hikmet-nâme (İnceleme - Metin – Sözlük - Dizin). Yayınlanmamış Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şirvani Mahmud (2007). Kemâliyye. Haz. Ali Haydar Bayat. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.

Tabîb İbn-i Şerîf (2017). Yâdigâr. Haz. Komisyon. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.

Toprak, Serdar (2019). Acâibü'l-Mahlûkât Garâibü'l-Mevcûdât (v. 1a-40b) İnceleme-Metin-Dizin. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Tutmacı (2018). Tabiatnâme. Haz. Yakup Karasoy. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk, Sami (1999). Şirvanlı Mahmud'un Kitabü't-Tabih Tercümesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Türüt, Aslıhan (2019). Cevâmi't-Tabirî Fi'r Rüyâ Tercümesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Uçar, İlhan (2009). Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler). Yayınlanmamış Doktora tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Yıldırım, Onur (2010). Et-Teshil Fi't-Tıbb (Kitâb-ı Teshîli'l-Mevlanâ Şemseddin) (İnceleme-Metin-Dizin). Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.